

διποία ἔξεπήγασεν ἀπὸ τὰς φιλοσοφικὰς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς των. Διὰ τοῦτο ὁρθῶς; ὁ μὲν Φιλελεύθερος Ἀτομισμὸς παριστάνεται συνήθως ὡς ἡ «στατική», ὁ δὲ Μαρξισμὸς ὡς ἡ «δυναμική» μορφὴ τῆς αὐτῆς περὶ ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀντιλήψεως. Ἡ Φιλελεύθερα Οἰκονομία, δταν δὲν θεωρεῖται ἀκίνητος καὶ ἀμετάθλητος, ἀλλὰ προσλαμβάνει κίνησιν καὶ ἔξελιξιν, δδηγεῖ ἀναγκαίως, σύμφωνα πρὸς τὰς λογικὰς ἀρχὰς της, πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴν ὄργάνωσιν τῆς κοινωνίας¹. Ὁ Μαρξικὸς Σοσιαλισμὸς τοιουτοράπως, δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἀπλῆν λογικὴν προέκτασιν, καθαρὰν Ιστορικὴν συνέπειαν τοῦ Φιλελεύθερου Ἀτομισμοῦ².

* * *

Ἡ κοινὴ θεωρητικὴ ἀφετηρία τοῦ Φιλελεύθερισμοῦ καὶ τοῦ Μαρξισμοῦ, δὲν ἡμπόδισαν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ καταλήξουν, ὅπως ἡδη ἔξεθέσαμεν, εἰς διαφορετικὰς καὶ ἀντιτιθεμένας πρακτικὰς ὑποδείξεις: ὁ μὲν πρῶτος, εἰς τὴν μοιρολατρικὴν καὶ ἀδιαμαρτύρητον ὑποταγὴν εἰς τὰς ἀθλιότητας τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ὁ δὲ δεύτερος εἰς τὴν ἀνατροπὴν καὶ εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ἐν τούτοις ἀμφότεραι αἱ ὑποδείξεις αὗται τῶν δύο συστημάτων, εἶναι ἔξισου πεπλανημέναι, — ὅπως πεπλανημένη εἶναι καὶ ἡ κοινὴ αὐτῶν ἀφετηρία: δηλαδὴ ἡ ἔξομοίωσις τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας πρὸς τὴν ὄλικὴν φύσιν, καὶ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων πρὸς τὰ φυσικά τοιαῦτα. Τῷ δέντι, ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ — τμῆμα τῆς κοινωνικῆς τοιαύτης — δὲν συνιστᾷ ἰδιαιτέραν καὶ αὐθύπαρκτον «τάξιν» ἢ «ούσιαν», διάφορον τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀνθρωπίνων δέντων καὶ κινουμένην ἀπὸ ἴδιους αὐτοτελεῖς, μηχανικούς «φυσικούς» νόμους, — ὅπως φρονοῦν οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ Μαρξισταί. Ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ δὲν εἶναι παρὰ αὐταὶ αἱ σχέσεις, αἱ ἐνέργειαι, αἱ πράξεις τῶν ἀνθρώπων, ἀγομένων ἀπὸ τὰ συμφέροντα, πρὸ παντὸς δμως ἀπὸ τὰς τάσεις, τὰς συνηθείας καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ψυχολογικῆς των φύσεως. Ὁ ἀνθρωπος λοιπόν, δὲν ἔκπροσωπεῖ μονάδα παθητικὴν καὶ ἀδρανῆ ἔναντι τῆς ἔκτὸς αὐτοῦ λειτουργούσης οἰκονομικῆς

¹ G. Valois: L'Économie Nouvelle 1920, 66 - 67.

² «Ο Μαρξισμὸς ἀποτελεῖ βλαστὸν τοῦ Κλασσικοῦ δένδρου καὶ ὅσον δήποτε καὶ δὲν τοῦτο ἔκπλήσσεται καὶ ἀγανακτεῖ διὰ τοὺς παραδόξους καρπούς ποὺ τοῦ ἀποδίδουν, ἐν τούτοις αὐτὸ τοὺς ἔθρεψε διὰ τοῦ χυμοῦ του». (C. Gide. C. Rist: ξνθ. ἀν. σ. 556). «Ο D. Cortès ἔλεγεν εἰς τὴν Ἰσπανικὴν Βουλὴν τὴν 30 Ἰανουαρίου 1850: «δ σοσιαλισμὸς εἶναι τέκνον τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, ὅπως τὸ ἔχιδνάκι τῆς ἔχιδνης, τὸ δποῖον μόλις γεννηθὲν κατατρώγει ἔκεινην ποὺ τὸ ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν». δρ. P. Antoinette: Cours de Science Sociale, 281. G. Valois: ξνθ. ἀν., σ. 95.

μηχανῆς καὶ ξένην πρὸς τὴν ἐπ’ αὐτοῦ δράσιν τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν γεγονότων, — οὔτε ἡ κοινωνία ἄκαμπτον καὶ ἀδρανῆ μᾶζαν ποὺ τίθεται εἰς κίνησιν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἔξωτερικῶν αὐτοτελῶν δυνάμεων καὶ πάντοτε κατὰ δμοιόμορφον τρόπον ή κατὰ μηχανικὴν ἐκ τῶν προτέρων προσδιωρισμένην κατεύθυνσιν. Ἀντιθέτως ὁ ἄνθρωπος, ἀποτελεῖ τὸν οὐσιαστικὸν παράγοντα, τὸν κύριον δημιουργὸν τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, — ἡ δὲ κοινωνία, ζωντανὴν πραγματικότητα, ἐγκλείουσαν τεραστίας καὶ ἀναριθμήτους δυνάμεις δράσεως, ἀντιδράσεως καὶ προσαρμογῆς, αἱ δποῖαι, εἰς τὰ ἔκαστοτε ἐμφανιζόμενα γεγονότα, ἀντιδροῦν κατὰ τρόπον, δχι μηχανικὸν καὶ δμοιόμορφον, ἀλλὰ συνειδητὸν καὶ προσαρμοστικόν, ἐκ τοῦ ὅποιου νὰ προκύπτουν, ἀναλόγως τῶν διαφόρων περιστάσεων, νέαι ισορροπίαι καὶ νέαι μετ’ αὐτῶν μορφαὶ ή καταστάσεις, δλως ἀπρόθλεπτοι εἰς τὴν ἀρχήν. Αἱ ἀντιδράσεις δλως τε καὶ αἱ προσαρμογαὶ, ποὺ ἔξεδηλώθησαν ἐκ μέρους τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος ἐνώπιον τῶν νέων γεγονότων ποὺ προεκλήθησαν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀποτελεῖ τὴν τρανωτέραν περὶ αὐτοῦ ἀπόδειξιν: ὅμα ώς μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν μηχανῶν καὶ τὸν ἀπεριόριστον συναγωνισμὸν ποὺ ἐπηκολούθησεν εἰς τὴν προσφορὰν τῆς ἐργασίας ἐκ μέρους τῶν ἐκτοπιζομένων ἐργατῶν. ἔξεδηλώθη ὅξεια ἐργατικὴ κρίσις καὶ ἀγρία ἐκμετάλλευσις ἐκ μέρους τῶν ἐργοδοτῶν, ἡ κοινωνικὴ συνείδησις δὲν ἐγκατέλειψε τὰ πράγματα εἰς τὴν τύχην των, δπως εἰσηγοῦντο οἱ Φιλελεύθεροι οἰκονομολόγοι, — οὔτε ἀπέθλεψεν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ συστήματος πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τοῦ κομμουνιστικοῦ, δπως συνεθίούλευσον οἱ σοσιαλισταί, — ἀλλὰ ἡ κολούθησεν δλως διαφορετικὴν δδόν, πρὸς ἔξουδετέρωσιν τῶν δυσαρέστων ἀντικτύπων τοῦ νέου οἰκονομικοῦ συστήματος: κατέθαλε δηλαδὴ προσπάθειαν, πρὸς δημιουργίαν καὶ ἐπὶ τῆς προσφορᾶς τῆς ἐργασίας, τοῦ ἀναγκαίου ἀντιρρόπου πρὸς τὰς νέας συνθήκας ποὺ ἐδημιούργησεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ζητήσεως τῆς ἐργασίας, ἡ ἐμφάνισις τῶν μηχανικῶν μέσων. Συνεπείᾳ τῆς προσπαθείας ταύτης, ὁ ἀπεριόριστος μεταξὺ ἐργατῶν συναγωνισμὸς καὶ ὁ ἄκρατος ἀτομισμός, οἱ δποῖοι δὲν εἶχον ἐπιτρέψει εἰς τὰς ἐργατικὰς μάζας νὰ ἀντιτάξουν ἐξ ἀρχῆς ἀντίδρασιν πρὸς τὴν πίεσιν τῶν ἐργοδοτῶν, σὺν τῷ χρόνῳ παρεχώρησαν τὴν θέσιν των εἰς τὸν συνασπισμὸν καὶ τὴν δργάνωσιν τῶν ἐργατῶν: ἡ ὡργανωμένη πλέον ἐργατικὴ τάξις, κατώρθωνε τοῦ λοιποῦ νὰ ἐπιθάλῃ ἐπὶ τῶν ἐργοδοτῶν, τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τῆς, χωρὶς ν’ ἀνακόπτῃ τὴν οἰκονομικὴν πρόοδον καὶ τὴν ἔξελιξιν, — καὶ νὰ ἔξασφαλίζῃ μαζὶ μὲ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Κράτους, τὴν Ισορ-

ροπίαν μεταξύ τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας, χωρὶς νὰ προσκρούῃ σὲ κανένα φυσικὸν νόμον ἀρμονίας καὶ χωρὶς νὰ ἐλαττώνῃ τὸν κοινωνικὸν πλοῦτον. Τοιουτοτρόπως, παρὰ τὰς θεωρίας τῶν Φιλελευθέρων καὶ τῶν Μαρξιστῶν, περὶ τοῦ ἀναλλοιώτου τῶν οἰκονομικῶν δρων ἢ περὶ τῆς ἀναγκαίας ἔξελίξεως αὐτῶν πρὸς ὀποκλειστικὴν καὶ προκαθωρισμένην κατεύθυνσιν, ἢ εὔπλαστος κοινωνικὴ πραγματικότης εἰσήρχετο βαθμηδὸν εἰς νέους δρόμους, διλως ἀπροσθέπτους καὶ ἀσυμβιθάστους τόσον μὲ τὰ στατικὰ δόγματα τῆς Ὀρθοδοξίας, δοσον καὶ μὲ τὴν μονομερῆ ἔξελικτικότητα τοῦ Μαρξισμοῦ¹. Ἡ κοινωνικὴ ζωή, χάρις εἰς τὴν δημιουργικὴν καὶ ἀναπλαστικὴν της δύναμιν, διέφυγε τοῦ ἀναποδράστου διλήμματος: ἢ τῆς «μοιρολατρικῆς ἔγκαρτερήσεως» εἰς τὰς κοινωνικὰς ἀθλιότητας, ἢ τῆς ριζικῆς ἀνατροπῆς τῶν πάντων. Ἡ ἐργατικὴ «δργάνωσις» ἀπετέλεσε. τὴν νέαν δύναμιν, ἢ δποία ἥμβλυνε τὰς δυσαρέστους συνεπείας τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, καὶ ἡ δποία ἔξησφάλιζε μίαν νέαν ισορροπίαν εἰς τὴν οἰκονομικὴν

1. Ο Μάρκ προσκεκολλημένος εἰς τὴν ίδεαν τοῦ ἀπαραθιάστου καὶ ἀκαταγωνίστου τῶν οἰκονομικῶν νόμων, φαίνεται δτι μόνον ἀργά κατενδησε τὴν σημασίαν τοῦ παρεμβατισμοῦ: «είναι ἐν τούτοις ἀληθές, παρατηρεῖ δ V. Simkhovitch, πῶς δ Μάρκ, κατὰ τὰ τελευταῖα του ἔτη παρέστη εἰς τὴν παρακμὴν τοῦ συστήματος τοῦ laissez - faire καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ κοινωνικοῦ ἐλέγχου, καὶ ἔξετίμησεν δλην τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ. "Υπάρχουν πολλαὶ ἀποδείξεις περὶ τοῦ δτι κατενόησε καλῶς πῶς παρεστατο ἐνώπιον τῆς νίκης μιᾶς νέας ἀρχῆς. Ἀλλὰ δτο πλέον πολὺ ἀργά: ἡ θεωρία του εἶχεν δηδη διαμορφωθεῖ καὶ ἀποσαφηνισθῆ ἐπει τὸ πνεῦμα του». (V. Simkovich: Ενθ. δν. 137). Διὰ τὸν ίδιον λόγον, παρεγγνώρισε τὴν σημασίαν τῆς «μεταρρυθμίσεως» ως μέσου κοινωνικῆς προόδου. Ομοίως ἀργά ἔξετίμησε τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς συνδικαλιστικῆς κινήσεως: ἐνώπιον τῆς προόδου ποὺ εἶχεν ἐπιτελέσει αὕτη ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ὑποστηρίξεως τῶν οἰκονομικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν συμφερόντων τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἰς τινας χώρας, «δ Μάρκ ἡναγκάσθη τελικῶς ν' ἀποδεχθῆ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν συνδικάτων, τιθέμενος οὕτω εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν θεωρίαν του περὶ ἀναγκαίας προώσης ἔξαθλισεως τῶν ἐργατικῶν μαζῶν». (Saunaite Jourda: K. Marx et le Syndicalisme. R. Politique et Parlementaire, Mai, 1938). Ἐκ παραλλήλου, δ ίδρυτης τοῦ Ἐπιστημονικοῦ Σοσιαλισμοῦ, ἐπεζήτησεν δπως προσεταρισθῆ τὴν δύναμιν τοῦ διατέλλοντος συνδικαλισμοῦ, τὸν δποίον μάλιστα προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τὸν οἰκονομικὸν καὶ ἐπαγγελματικὸν τοῦ ρόλον, δν ἐνεφάνιζεν σύμφωνα σλλως τε μὲ τὰς ίδεας του, ως στερούμενον ἀποτελεσματικότητος καὶ σημασίας, — διὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ πρὸς καθαρῶς πολιτικούς σκοπούς, δηλαδὴ ως μέσον διὰ τὴν ταχυτέραν διατροπὴν τοῦ κοινωνικοῦ καθεσκοπούς, δηλαδὴ ως μέσον διὰ τὴν ταχυτέραν διατροπὴν τοῦ συνδικαλισμοῦ. Γενιστώτος: τοῦτο ἀπεκάλει, «τὴν ιστορικὴν ἀποστολὴν» τοῦ συνδικαλισμοῦ. Γενικῶς δ Μάρκ, δπως γράφει δ K. Kautsky, «δὲν ἔθεωρει τὰ συνδικάτα ως σκεπὸν καθ' ἔσωτόν, ἀλλ' ως μέσον ἀγῶνος κατὰ τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος

ζωήν, διανοίγουσαν εύρεις δρίζοντας νέων κοινωνικῶν προσανατολισμῶν. Κατόπιν δύμας τούτου, τὰ δύο μεγάλα κοινωνικὰ συστήματα τοῦ παρελθόντος αἰώνος, τὰ δποῖα λόγῳ τῆς προσκολλήσεώς των εἰς τὴν ἄρνησιν τῆς δυνατότητος τῆς βαθμιαίας μέσῳ τῆς ἐνσυνειδήτου μεταρρυθμιστικῆς ἐνεργείας τροποποιήσεως καὶ βελτιώσεως τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν καὶ δρων, δὲν εύρισκοντο εἰς θέσιν νὰ προβλέψουν τὰς νέας ισορροπίας καὶ τὰς νέας καταστάσεις ποὺ ἔδημιούργει ἢ ἀντίδρασις καὶ ἢ προσαρμοστικότης τῆς κοινωνίας, δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ εύρεθοῦν δλίγον κατ' δλίγον, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, μακρὰν τῆς σημερινῆς ἔξειλης μένης πραγματικότητος, καὶ νὰ ἀποθοῦν τοιαυτοτρόπως «θεωρίαι τεχνηταί», ἀφ'οῦ εἶχον βασισθῆ ἐπὶ γεγονότων «τὰ δποῖα ἀλλοτε ὑπῆρξαν», ἀλλὰ τὰ δποῖα σήμερον ἔχουν παύσει πλέον νὰ ὑπάρχουν¹.

Μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν ἀνάλυσιν, δυνάμεθα νομίζομεν νὰ συμπεράνωμεν, πὼς ὁ Κλασσικὸς Φιλελευθερισμὸς καὶ ὁ Μαρξικὸς Σοσιαλισμός, παρὰ τὴν βασικὴν ἀντίθεσιν αὐτῶν ὡς' πρὸς τὰ μέσα, διφεύλουν νὰ ἀποτελέσουν τοὺς δύο ἀντιτιθεμένους πόλους τῆς αὐτῆς κατηγορίας κοινωνικῶν συστημάτων ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν κοινὴν θεμελιώδη ἀρχὴν καθ' ᾧ ἡ ὑφισταμένη κοινωνικὴ δργάνωσις, λόγῳ τοῦ αὐτοματισμοῦ καὶ τῆς μηχανικότητος τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν τῶν οἰκονομικῶν νόμων ποὺ τὴν διέπουν, δὲν δύναται νὰ ὑποστῆ οὐδεμίαν τροποποίησιν ἢ μεταρρύθμισιν ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων ἢ τοῦ Κράτους². "Ἐναντὶ τῆς κατηγορίας ταύτης, ἴσταται ἀντιμέτωπον τὸ σύνολον τῶν κοινωνικῶν ἐκεί-

---

τος». Ὡς ἐν τούτου ὁ συνδικαλισμός, ὁ δποῖος σπουδαίας καὶ εὔεργετικάς εἶχεν ἐπιτύχει τότε παραχωρήσεις ἐπὶ τοῦ ἐπαγγελματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ πεδίου, μὲ δυσπιστίαν ἔθλεπε τὸν Μαρξισμόν, δστις ἥρνεῖτο κατ' ἀρχὴν τὴν δυνατότητα βελτιώσεως τῶν δρων ἐργασίας ὑπὸ τὸ ὑφιστάμενον κοινωνικὸν καθεστώς, καὶ ἐπανειλημμένως ἀπεδοκίμασε τὸν ἰδρυτήν του εἰς τὰ συνέδρια αὐτοῦ. "Ο Μάρξ δόμοίως εἰς πλείστας περιστάσεις, ἐξεφράσθη μὲ βαθείαν περιφρόνησιν καὶ μὲ ὕθρεις ἀκόμη κατὰ τοῦ συγχρόνου του συνδικαλισμοῦ, ὁ δποῖος ἐπέμενε ν' ἀκολουθῇ δδὸν τόσον ἀντίθετον πρὸς τὰ δόγματά του καὶ τὰς θεωρίας του. (Sauvage Jouardan: Ἐνθ. ἀν., σ. 228).

¹ V. Simkovich: Ἐνθ. ἀν. "Ἐννοοῦμεν τὰ γεγονότα τοῦ ἀπολύτου ἀτομισμοῦ καὶ τοῦ ἀχαλινώτου συναγωνισμοῦ.

² Πλὴν, βεθαίως τῆς ριζικῆς ἀνατροπῆς κατὰ τὸν Μαρξισμόν, ἡ δποῖα πάλιν συντελεῖται ἀφ' ἐαυτῆς διὰ τοῦ φυσικοῦ νόμου τῆς κοινωνικῆς ἔξελίξεως καὶ διὰ τῆς ωριμάνσεως τῶν ὑλικῶν δρων, ὑποθοηθουμένων ἀπλῶς διὰ τῆς πάλης καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν ἀνθρώπων.

νων συστημάτων τὰ δποῖα, ώς ἀναχωροῦντα ἀπὸ τὴν κοινὴν ἀφετηρίαν καθ' ἣν οἱ οἰκονομικοὶ καὶ κοινωνικοὶ νόμοι, ώς ἀπορρέοντες ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας καὶ ώς διαμορφούμενοι πρὸ παντὸς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνθρωπίνης ψυχολογίας καὶ συνειδήσεως, εἶναι ὅλως διαφορετικαὶ ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ύλικῆς φύσεως, δέχονται τὴν ἐντὸς ωρισμένων ὅρων ἀποτελεσματικότητα τῆς ἐπεμβάσεως τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως διὰ τὸν μετριασμὸν ἢ τὴν ἔξουδετέρωσιν τῶν καταστρεπτικῶν, καὶ ἀντιθέτως διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν εὐεργετικῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ οἰκονομικοῦ μηχανισμοῦ, καὶ γενικώτερον διὰ τὴν πρόσδοσιν μιᾶς ἔξελικτικῆς ὀθήσεως εἰς τοὺς διαφόρους κοινωνικοὺς θεσμούς, πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας νέων καὶ ἀνθρωπιστικωτέρων κοινωνικῶν ὅρων, — χωρὶς τὴν ὑποχρέωσιν τῆς ἀντιμετωπίσεως τοῦ διλήμματος: ἢ τῆς ὑποταγῆς εἰς τὰς ἀθλιότητας τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ συστήματος ἢ τῆς ριζικῆς καὶ δλοκληρωτικῆς ἀνατροπῆς αὐτοῦ καὶ καταλύσεως. Οὔτε ἢ μοιρολατρικὴ ἔγκαρτέρησις, οὔτε ἢ καταστροφικὴ ἐπανάστασις, δὲν φαίνεται ν' ἀποτελοῦν τὸν ἀποκλειστικὸν καὶ ἀναγκαῖον κλῆρον τῆς ἀνθρωπότητος. Ζωντανὸς καὶ εὕπλαστος ὄργανισμὸς ἢ ἀνθρωπίνη κοινωνία, — ὁ ἀληθινὸς δημιουργὸς τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων — μὲ διστειρεύτους πηγάς δράσεως, ἀντιδράσεως καὶ προσαρμογῆς, εἶναι εἰς θέσιν νὰ πειθαρχῇ καὶ νὰ κατευθύνῃ τὰς παραγωγικὰς καὶ κοινωνικὰς δυνάμεις μὲ προσαρμοστικότητα καὶ μὲ ὑπολογισμόν, καὶ ώς ἐκ τούτου νὰ προχωρῇ καὶ νὰ ἔξελισσεται, ὅχι μὲ κρίσεις, μὲ διάκοπάς ἢ μὲ ὅλματα ἀπότομα, ἀλλ' ἀντιθέτως μὲ συνέχειαν, μὲ είρμον καὶ μὲ ἐνότητα, — ἀρκεῖ βέσταια νὰ μὴ ζητοῦμεν ἀπὸ αὐτὴν δπως δουλικῶς καὶ πειθηνίως πραγματοκοιεῖ καὶ περιορίζεται εἰς τὰ σχέδια ἢ τὰς μορφὰς που συλλαμβάνομεν διὰ τῆς φαντασίας ἢ τοῦ λογικοῦ μας¹.

Είναι λοιπόν δρθδν, κατά τήν γνώμην μας, νὰ παύσῃ ύφιστα-
μένη ἡ παλαιά διάκρισις τῶν κοινωνικῶν συστημάτων ἢ βασιζόμενη
ἐπὶ τῶν ἀφηρημένων ίδεῶν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ «ἀτομικοῦ» ἢ τοῦ
«κοινωνικοῦ»²: τὰ κοινωνικὰ συστήματα, πρέπει νὰ διακρίνωνται

¹ "Όπως λ. υ. πράττει δ Ούτοπικός Σοσιαλισμός.

2 "Οπως παρηγέρει δ καθηγητής V. Basch, τὸ ἔρωτημα «εἰς ποῖον, εἰς τὸ
άπομον ή εἰς τὴν κοινωνίαν, συνήκει τὴν προτεραιότης ή ή ὑπεροχή», τίθεται κα-
κῶς: «Διότι λοιδυναμεῖ μὲ τὸ νὰ διερωτᾶται τις ἐάν ή βάλσανος ἔχει τὴν προ-
τεραιότητα· καὶ ὑπεροχὴν ἔναντι τῆς ὅρυζας, ή ή δρῦς ἔναντι τῆς βασιλίου. Ποῖος
δὲν διακρίνει πώς οἱ δύο, ὡς ἀνταγωνιστικοί θεωρούμενοι παράγοντες, τίθεν-
ται ταυτοχρόνως καὶ ἔχουν τοιην δέξιαν, διότι ἐν ἐσχάτῃ μναλύσει εἶναι ταυτό-
τημοι; Κάθε ἀπομον ὑποθέτει τούλαχιστον δύο διλλαί ἀπομα τὰ διποία τὸ ἔγέν-

μεταξὺ ἐκείνων ποὺ θεωροῦν τὴν ἀνθρωπίνην βιούλησιν ώς ἔπουσιώδηή ή παθητικὸν παράγοντα, τὴν κοινωνίαν ώς ἔτεροκίνητον ὑποτεταγμένον δουλικῶς εἰς τὴν ἐπιρροὴν ἐξωτερικῶν ἀκαταγωνίστων δυνάμεων, τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν ώς μηχανικὸν συνδυασμὸν ἀψύχων ύλικῶν γεγονότων ἀσχέτων πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν· καὶ πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους πράξεις, — καὶ ἐκείνων ποὺ ἀντιλαμβάνονται τὴν κοινωνικὴν ζωὴν, ὅχι ώς αὐθύπαρκτον ὄντότητα, ἀλλὰ ώς τὸ σύνολον τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ σχέσεων, τὴν ἀνθρωπίνην βιούλησιν ώς ἐνέργον καὶ δρῶσαν δύναμιν, τὴν συνείδησιν τῆς κοινωνίας ώς ἀποφασιστικὸν παράγοντα εἰς τὸν προσανατολισμὸν καὶ τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς. Κατὰ τὴν πρώτην μὲν κατηγορίαν συστημάτων, ἡ κοινωνία καὶ δὲ ἀνθρωπος παρίστανται ἀνίσχυροι καὶ ἀδρανεῖς θεαταὶ τῶν διαφόρων γεγονότων τῶν ὅποιων ὑφίστανται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τὸν ἀντίκτυπον, — ἐν φᾶ κατὰ τὴν δευτέραν κατηγορίαν, δὲ ἀνθρωπος καὶ ἡ κοινωνία, παρουσιάζονται ώς οἱ κυριώτεροι συντελεσταὶ τῆς ἴδιας των προόδου καὶ τῆς ἐξελίξεως. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀπὸ μὲν τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀπορρέει ἡ δυσπιστία πρὸς κάθε ἐνσυνείδητον μεταρρυθμιστικὴν προσπάθειαν, ἡ παράδοσις εἰς τὴν αὐτόματον φοράν τῶν περιστάσεων, ἡ ἐγκατάλειψις τῶν πάντων εἰς τὴν τύχην των, ἡ ὅποια διὰ τῆς ἀρρυθμίας καὶ τῆς ἀναρχίας ποὺ προκαλεῖ καὶ τῆς ἀδυναμίας ἢ ἀδρανείας ποὺ συνεπάγεται, καταλήγει τελικῶς εἰς τὴν ἀπελπισίαν, τὴν ἐξέγερσιν καὶ εἰς τὴν ἐπανάστασιν, — ἐνῷ ἀπὸ τὴν δευτέραν ἐκπηγάζει ἡ ἀνάγκη τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς κατευθύνσεως τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων, ἡ τήρησις ώρισμένων ἡθικῶν κανόνων ἐξασφαλιστικῶν τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος καὶ ἀρμονίας, καθ’ ὃς καὶ ἡ ὑποχρέωσις ἐναρμονίσεως τῶν ἀτομικῶν δράσεων καὶ ἐνεργειῶν πρὸς τὸ γενικώτερον συμφέρον τοῦ συνόλου καὶ πρὸς ώρισμένα ἀνώτερα ἡθικὰ κοινωνικὰ ἴδεωδη.

νησαν, καὶ ἡ κοινωνία, ὡφ' οἰανδήποτε μορφὴν καὶ ἀν τὴν φαντασθῆ κανεῖσται δὲν εἶναι τίποτε χωρὶς τὰ ἀτομα ποὺ τὴν ἀπαρτίζουν». (V. Basch: *Les Doctrines Politiques des Philosophes classiques de l'Allemagne*, 1927, σ. 326 - 7).